(कटुकः) "त्रिफलं तक्रोदमेदोघ्नमपथ्योपशोषणश्चेति" (कषायः) "क्लेदोपशोषणश्चेति सुश्रु०। शोषणञ्चान्तः-स्थितजलादेर्वातोष्मादिना नाशनम् ।

उपश्रुत् पु० श्रूयते श्रु+सम्प० क्विप् श्रुत् स्तुतिः उपगता स्तुत् यत्र । यत्र "आ मा यातमुपश्रुत्यश्विना ऋ० ८, ८, ५, "उपश्रुति यत्र" भा० –

उपश्रुति स्त्री उप+श्रु–क्तिन् । १समीपश्रवणे "सुश्रुतिश्च मो-पश्रुतिश्च मा हासिष्टाम्" अथ० १६,२,५, "सोमपा गिरामुपश्रुतिः" ऋ० १,१०,२, "उपश्रुतिः समीपे श्रवणम्" भा० श्रुतिः श्रवणम् समीपे अव्ययी०। २श्रवणसमीपे "आ नो याह्युपश्रुत्युक्थेषु" ऋ० ८,३४,११, उपश्रुति श्रवणसमीपमायाहि" भा० "नक्तं निर्गत्य यत्किञ्चित् शुभाशुभकरं वचः । श्रूयते तद्विदुर्धीरा देवप्रश्नमुपश्रुतिम्" हारावल्युक्ते ३देवं प्रति कृतशुभाशुभप्रश्नस्य तदाविष्टबाला-दिभिरुदाहृते उत्तरवाक्ये च "परिजनोऽपि चास्याः सतत-मुपश्रुत्यै निर्जगाम" काद०। उपश्रुतिश्रवणप्रकारश्च विधा-नपा० यत्नकाण्डे दर्शितो यथा "उपश्रुतौ विधानं तु यथा कार्यं फलार्थिना । ज्ञातव्या यज्ञकर्मान्ते सा पौरमुखजा गुरोः । अन्त्यजानां गृहे वाक्यं पूर्वरात्रे यदुच्यते । स्त्रिया वा बालकैर्वापि तथा तुभ्यः परस्परम् । विचार्य तद्वच-स्तस्मादेष्टव्यं फलं बुधैः । निर्णेजकालये पश्येत् प्रतिपद्येव बुद्धिमान् । मद्यकृत्सदने पश्येत् द्वितीयायां न संशयः । तैलविक्रयिणो गेहे पुक्कसस्य तथालये । लोहकृत्सदने चैव किंशुकानां गृहे तथा । मद्यकारिगृहे चैव तथा वैश्य-गृहेऽपि च । योगिजातिकुले पश्येत्तथा पौष्कसगेहके । सिन्दोलकगृहे पश्येत् कुम्भकारगृहे तथा । स्वर्णकारालये चैव कापालिकद्विजन्मनोः । तृतीयादितिथौ ज्ञेया क्रमे-णोपश्रुतिर्भवेत् । अमायां शूद्रजातीनां गृहे पश्येदुपश्रु-तिम्" । पश्येत् शुभाशुभमालोचयेत् । तत्र क्रमश्च । "उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां करवात्महितं सुधीः । स्वस्तिवाच्य द्विजान् गच्छेद्बहुधन्यैर्मुदान्वितः । चन्द-नेनानुलिप्ताङ्गः श्वेतमाल्यधरः शुचिः । श्वेतवस्त्रस-मायुक्तो घृतश्वेतविभूषणः । अक्षतान्मूर्ध्नि दत्वा मन्त्रे-णानेन मानवान् । ओं ऐँ ह्रीँ श्रीँ महादेवि ! म-हादेवस्य वल्लभे ! । विमोहय जनान् सर्वान् ममाग्रे वश-गान् कुरु । वस्त्रेण वदनेनाः सन्धीयतेऽन्येन तद्गृहम् । गृहोपरि परिक्षिप्य मुक्तनेत्रः श्रुतिर्भवेत्" । "तद्गृहे म-नुष्यशब्दान् यदि शृणुयात् । तच्छुभमशुभं वा विचार्यादे-ष्टव्यम् । तेषु शब्देषु कठरान्वर्जयित्वान्यशब्दादिवर्णाः श्रेष्ठाः । प्रयाहि गृहाण गच्छ भवति अर्थार्जनार्थी दाना-र्थी लाभार्थी; साधुशब्दाः प्रशस्ताः तेष्वपि काकर्या दुष्टाः न याहि न गच्छ नास्ति भवत्यर्थी अयानशब्दाश्च गमने दुष्टाः तच्छब्दान् शृण्वन् यात्रां निवर्त्तयेत् । अत्युत्कटकार्ये तु हिरण्यस्य कुलदेवतां संस्मृत्य मुहूर्त्तं तिष्ठन् गच्छेत् । वैन्यं पृथुं हैहयमित्यादि पठन् पुनरपि निषिद्धप्रयाण-श्चेत् सुतादिभिस्तदा सिद्धिविनायकप्रतोपयाचितं संकल्प्य गच्छेत् । तत्रापि निषिद्धश्चेन्न गच्छेदेव" चि०पा०।

उपश्लेष पु० उप ईषदर्थे एकदेशेन श्लेषः संबन्धः । आधारा-धेययोरेकदेशसंबन्धे । यथा गृहघटयोः । उपश्लेषे साधु· ठक् । औपश्लेषिक आधारभेदे "औपश्लेषिको वैषयिको-ऽभिव्यापकश्चेत्याधारस्त्रिधा" सि०कौ०। भावे ल्युट् । उपश्लेषण तत्रैव न० "अत्याधानमुपश्लेषणम्" सि०कौ०।

उपश्लोकि श्लोकैरुपस्तौति उप+श्लोक+णिच् नामधातुः उभ०सक० सेट् । उपश्लोकयति-ते उपाशुश्लोकत्-त उ-पश्लोकयाम्-बभूव-आस-चकार चक्रे उपश्लोकयन् उपश्लो-कितः उपश्लोकयितुम् उपश्लोकनम् ।

उपष्टम्भ पु० उप+स्तम्भ–घञ् वा०षत्वम् । १पतनप्रतिरोधे (ठामान) २आलम्बने ३आडम्बरे च स्वार्थे कन् । तत्रार्थे ४आधिक्ये च । उपस्तम्भादि ल्युट् । उपष्टम्भक पतन प्रतिरोधके, स्थूणायां न० "सर्व एव हिप्रकारोऽन्तःप्राणः उपष्टम्भकः" छ०उ० "उपष्टम्भकः गृहस्येव स्तम्भादि-लक्षणः" भा०।

उपष्टुत् त्रि० उप+स्तु–कर्मणि क्विप् षा०षत्वम् । उपस्तूयमाने "शचीव स्तवा उपष्टुत्" ऋ० ६,८७,६,

उपसं(सङ्)क्रमण न० उप+सम्+क्रम–भावे ल्युट् वा क्तः । १सन्निवेशे कस्यचित् वस्तुनः पूर्वाधारत्यागेन समीपस्थित-वस्तुनि संक्रमणे "सविशेषणे हि विधिनिषेधौ विशेषण-मुपसंक्रामतः सति विशेष्ये बाधे" इत्यादौ विशिष्टे विधि-निषेधबाधे तद्धर्मविशेषणे उपसंक्रमणं भवतीत्युक्तं यथा शिखी विनष्टः पुरुषो न नष्ट इत्यत्र विशेषणीभूतशिखा-यामेव नाशस्योपसंक्रमणम् । उपसंक्रमणे दीयते कार्यं वा व्युष्टा०अण् । औपसंक्रमण तत्र देये कार्ये त्रि० । स्त्रियां ङीप् ।

उपसं(सङ्)ग्रह पु० उपसंगृह्यते पादावत्र उप+सम्–ग्रह-आधारे अप् वा क्तः। १पादग्रहणपूर्वकमभिवादने उपसं-गृह्यतेऽनेन करणे अप् । २उपकरणे "उपातिष्ठत सेनानः